



# ارتباط حق بر غذا و سیاست‌های تجارت جهانی کشاورزی: تعامل یا تقابل؟

دکتر فرهاد طلایی\* - علی رزم‌خواه\*\*

## چکیده:

حق بر غذا از اساسی‌ترین حقوق بشری به شمار می‌رود که تحقق آن زمینه‌ساز دستیابی به بسیاری از حقوق بشری دیگر می‌باشد؛ بنابراین، حق بر غذا از اهمیت بسیار خاصی در چارچوب حقوق بین‌الملل بشر برخوردار است. از جمله مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در تهیه مواد غذایی، کشاورزی و چگونگی تجارت جهانی محصولات کشاورزی است. امروزه بخش اعظم این تجارت تحت لوای قواعد سازمان جهانی تجارت انجام می‌گیرد. حال پرسش این است که این قواعد تا چه حد با اصول بنیادین حق بر غذا انطباق دارد؟ آیا تجارت جهانی محصولات کشاورزی به دسترسی حق بر غذای مردمان یاری می‌رساند یا از عوامل نقض آن می‌باشد؟ این مقاله اسناد حقوقی بین‌المللی را مورد بررسی قرار داده و با تحلیل مقررات و رویه عملی سازمان جهانی تجارت به این نتیجه می‌رسد که تجارت محصولات کشاورزی در چارچوب قواعد فعلی این سازمان، ناقض تعهدات دولت‌های عضو نسبت به حق بر غذا می‌باشد. بر این اساس، این مقاله پیشنهاد می‌نماید که برای حصول اطمینان از احترام، حمایت و برآوردن حق بر غذا بازبینی بنیادین اصول و مقررات سازمان جهانی تجارت در مورد محصولات کشاورزی یک ضرورت اساسی است.

## کلیدواژه‌ها:

حق بر غذا، سازمان جهانی تجارت، موافقت‌نامه کشاورزی، دامپینگ، حمایت‌های داخلی، یارانه‌ها.

\* دانشیار حقوق بین‌الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز، نویسنده مسئول

Email: dr\_farhad\_talaie@yahoo.com

\*\* کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل، مشاور حقوقی مؤسسه توسعه پایدار و محیط زیست (سنستا)

Email: Alirazmkhah@gmail.com

## مقدمه

حق بر غذا یکی از حقوق اساسی بشری به شمار می‌رود که می‌تواند تحت تأثیر سیاست‌های جهانی در زمینه تجارت محصولات کشاورزی قرار بگیرد. به طور کلی و در چارچوب حقوق بین‌الملل بشر، حق بر غذا به عنوان حق بنیادین هر شخص، حق بر رهایی از گرسنگی و دسترسی پایدار به غذا با کیفیت و کمیتی است که پاسخگوی نیازهای غذایی و فرهنگی او باشد.<sup>۱</sup> اگرچه نخستین بار به حق بر غذا در ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر اشاره شد،<sup>۲</sup> اما مبنای حقوق تعهد دولتها در قبال تحقق آن، در ماده ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی<sup>۳</sup> ریشه دارد. بند اول ماده ۱۱ این میثاق، حق هر فرد و خانوار را به برخورداری از استانداردهای لازم زندگی از جمله غذا، پوشاک و مسکن کافی و لزوم بهبود مستمر شرایط زندگی مورد تأکید قرار داده است. در بند دوم همین ماده تأکید شده است که تعهد دولتها مبنی بر اتخاذ گام‌های فوری و پایدار برای اطمینان از دستیابی به «حق مسلم رهایی از گرسنگی و سوءتغذیه» به عنوان یکی از نیازهای اساسی انسان امری مسلم است.<sup>۴</sup>

به طور کلی، در خصوص تعهدات حقوق بشری دولتها، چارچوب تحلیلی شامل سه دسته تعهد تعریف می‌شود: تعهد به احترام،<sup>۵</sup> تعهد به حمایت<sup>۶</sup> و تعهد به برآوردن<sup>۷</sup> (تهیه کردن) حقوق بشر. تعهد به برآوردن، خود متشکل از دو تعهد است، یکی تعهد به تسهیل<sup>۸</sup> و دیگری تعهد به تدارک<sup>۹</sup>. حق بر غذای کافی نیز این سه گونه تعهد را بر دوش دولتها قرار می‌دهد. البته باید توجه نمود که بر اساس ماده دوم میثاق، حق بر غذا، همانند سایر حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، یک حق تدریجی است.<sup>۱۰</sup> به این معنا که دولتها متعهد به تحقق فوری و کامل آن نیستند بلکه متعهد به انجام فرایندی مداوم با هدف محقق شدن کامل آن می‌باشند.

1. General Comment No. 12, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, The Right to Adequate Food, May 1999, 2.

۲. محمد شیرنگ (گردآورنده)، منشور سازمان ملل متحد (تهران: انتشارات دانشور، ۱۳۸۲)، ۱۹۰.

3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966).

4. "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)," United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner, Accessed 10/5/2018, 1-31, <http://www2.ohchr.org/English/law/cescr.htm>.

5. The Obligation to Respect.

6. The Obligation to Protect.

7. The Obligation to Fulfill.

8. The Obligation to Facilitate.

9. The Obligation to Provide.

10. "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)," op.cit., 1.

امروزه جهان با بحران غذایی شدیدی روبه‌روست و بسیاری از کشورهای در حال توسعه با مشکلات فراوانی در جهت تأمین مواد غذایی مردم خود دست به گریبانند. سازمان جهانی تجارت با ۱۵۷ دولت عضو<sup>۱۱</sup> و کنترل بیش از ۹۰ درصد جریان تجارت جهانی، نقش ویژه و انکارناپذیری در فرایند تأمین مواد غذایی در جامعه جهانی به ویژه از طریق سامان دادن به تجارت محصولات کشاورزی ایفاء می‌نماید.

با این حال، مقررات تجارت بین‌المللی محصولات کشاورزی آثار و پیامدهای پیچیده و عمده‌ای بر امنیت غذایی و حق بر غذا داشته است، چراکه در زمینه تجارت جهانی محصولات کشاورزی، منافع و مسائل تجاری بیش از مسائل حقوق بشری مورد توجه بوده و به تعهدات حقوق بشری دولت‌ها توجه شایانی نشده است.<sup>۱۲</sup> این در حالی است که ۱۲۸ دولت عضو سازمان، میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را تصویب نموده و در نتیجه نسبت به تحقق حق بر غذا متعهد می‌باشند.<sup>۱۳</sup>

به جهت اهمیت و جایگاه ویژه تجارت محصولات کشاورزی در نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت، موافقت‌نامه ویژه‌ای به مباحث تجارت محصولات کشاورزی اختصاص داده شده است.<sup>۱۴</sup> در حقیقت موافقت‌نامه کشاورزی دور اروگوئه سازمان جهانی تجارت<sup>۱۵</sup> (از این پس موافقت‌نامه کشاورزی) اولین گام اساسی در تغییر ساختار بازار فروش جهانی مواد غذایی به شمار می‌رود.<sup>۱۶</sup> با این حال، در مورد ماهیت و میزان تأثیر سیاست‌های مندرج در موافقت‌نامه کشاورزی بر تجارت مواد غذایی و وضعیت امنیت غذایی در سطح جهانی، مباحث گسترده‌ای میان مخالفان و موافقان این سیاست‌ها وجود دارد.

از یک سو، اقتصاددانان هوادار سرمایه‌داری ادعا می‌کنند که تجارت آزاد مواد غذایی بهترین راهکار برای تأمین مواد غذایی در سطح جهانی است. طرفداران نظام بازار آزاد بر

۱۱. عضویت فدراسیون روسیه به عنوان جدیدترین عضو سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۱۱ به تصویب رسید

و این دولت رسماً از ۲۲ آگوست ۲۰۱۲ به عضویت این سازمان درآمد.

12. Olivier De Schutter, "International Trade in Agriculture and the Right to Food," (A Report Presented to the Human Rights Council Session of March 2009 (A/HRC/10/005/Add.2), GENEVA: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009), 12.

13. Shona Hawkes and Jagjit Kaur Plahe, "The WTO's Agreement on Agriculture and the Right to Food in Developing Countries," *International Political Science Review, Monash University, Department of Management, Faculty of Business and Economics* 34(1) (2010): 21-38.

۱۴. ابراهیم بیگزاده، *حقوق سازمان‌های بین‌المللی* (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۹)، ۶۶۷.

15. The World Trade Organization's Uruguay Round Agreement on Agriculture (AoA).

16. M. Ataman Aksoy and John C. Beghin, *Global Agricultural Trade and Developing Countries* (Washington, D.C., USA: The World Bank, 2005), 15.

اساس نظریه «مزیت مقایسه‌ای»<sup>۱۷</sup> مدعی هستند که تجارت آزاد، از طریق مواردی نظیر افزایش رشد اقتصادی و در نتیجه تقویت توانمندی مردم در دسترسی به مواد غذایی، حذف عوامل مخل تولید مطلوب و اطمینان از کفایت تولید مواد غذایی و یا کاهش نوسانات تولید و عرضه با افزایش منابع تهیه مواد غذایی در بازارهای جهانی، می‌تواند موجبات ایجاد امنیت غذایی را در سطح جهانی فراهم نماید.<sup>۱۸</sup>

از سوی دیگر اما منتقدان تجارت آزاد، وابسته شدن دولت‌ها و مردم به بازارهای جهانی مواد غذایی را عامل بالقوه ایجاد خطرات بسیاری در قبال امنیت غذایی به شمار می‌آورند.<sup>۱۹</sup> از جمله این خطرات، افزایش وابستگی دوجانبه کشورهای صادرکننده و کشورهای واردکننده محصولات کشاورزی به تجارت بین‌المللی است که می‌تواند در زمان نوسان شدید قیمت‌های جهانی غذا که بسیار اتفاق می‌افتد، با در خطر قرار گرفتن درآمد تولیدکنندگان به ویژه در کشورهای در حال توسعه، تأمین مواد غذایی را مختل نماید.<sup>۲۰</sup>

با توجه به موارد مطرح‌شده، پرسش این است که حق بر غذا در سیاست‌های سازمان جهانی تجارت به ویژه در زمینه محصولات کشاورزی چه جایگاهی دارد؟ رابطه میان تعهدات حقوق بشری دولت‌ها و تعهدات تجاری آنها چگونه است؟ آیا این تعهدات در تعارض با یکدیگر قرار دارند یا در تعامل؟ در صورت تعارض، چه راهکارهایی برای رفع این مشکل وجود دارد؟ علاوه بر تعهد دولت‌ها، نقش و تعهد سازمان جهانی تجارت به عنوان یک تابع مستقل حقوق بین‌الملل چیست؟

دستور کار دوحه یا دور توسعه دوحه،<sup>۲۱</sup> آخرین دور مذاکرات سازمان جهانی تجارت است که از نوامبر ۲۰۰۱ میلادی آغاز شده و تاکنون ادامه دارد. بر اساس توافق صورت‌گرفته، مذاکرات دور دوحه باید در سال ۲۰۱۳ میلادی به پایان برسد. در طول بیش از ده سال مذاکره، تجارت محصولات کشاورزی یکی از موضوعات اساسی مذاکرات دور دوحه به شمار می‌آید. حال باید دید، وضعیت تجارت محصولات کشاورزی در جهت تأمین مواد غذایی و تحقق حق بر غذا به ویژه در کشورهای در حال توسعه تا چه میزان اصلاح شده است و در

17. Comparative Advantage.

18. Jagjit Plahe, "Sacrificing The Right to Food on the Alter of Free Trade," in *Form the Slave Trade to Free Trade Undermines Democracy and Justice in Africa*, ed. Patrick Burnett and Firoze Manje (Oxford, UK: Fahamu Books, 2007), 156.

19. Hawkes, op.cit., 3.

20. De Schutter, "International Trade in Agriculture and the Right to Food," op.cit., 5.

21. Doha Development Round.

مذاکرات سازمان جهانی تجارت که در سال جدید میلادی انجام می‌گیرد، در راستای حمایت از حقوق بشری حق بر غذا، چه مواردی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. در راستای ارائه پاسخ به این پرسش‌ها، این مقاله به تحلیل مقررات موافقت‌نامه کشاورزی سازمان جهانی تجارت و جایگاه حق بر غذا در آن پرداخته و اقدامات ضروری در راستای احترام به حق بر غذا در چارچوب تجارت جهانی محصولات کشاورزی را مورد توجه قرار می‌دهد.

## ۱- تجارت محصولات کشاورزی در ساختار و نظام سازمان جهانی تجارت

### ۱-۱- ساختار و کلیات موافقت‌نامه کشاورزی

در مذاکرات دور اروگوئه سازمان جهانی تجارت (۱۹۹۴-۱۹۸۶)، به دلیل اهمیت غیرقابل انکار کشاورزی برای رفاه و امنیت داخلی کشورها، تجارت محصولات کشاورزی یکی از بحث‌برانگیزترین موضوع مذاکرات دور اروگوئه بود و بخش بزرگی از مذاکرات را به خود اختصاص داد که در نهایت به تصویب موافقت‌نامه دور اروگوئه در مورد کشاورزی<sup>۲۲</sup> انجامید. توافقات صورت‌گرفته در موافقت‌نامه کشاورزی که برای اولین بار مقررات نظام حقوقی تجارت جهانی را به محصولات کشاورزی تسری داد،<sup>۲۳</sup> می‌توان به سه گروه کلی دسترسی به بازار،<sup>۲۴</sup> حمایت‌های داخلی<sup>۲۵</sup> و یارانه‌های صادراتی<sup>۲۶</sup> تقسیم نمود. قسمت اول از تعهدات در ارتباط با از میان برداشتن موانع تجاری و یا به عبارت دیگر دربردارنده موضوعات مرتبط با اقدامات گمرکی و مرزی است که تحت عنوان دسترسی به بازار مطرح شد. بر اساس ماده ۴(۲) موافقت‌نامه کشاورزی تمام محدودیت‌های مقداری و موانع غیرتعرفه‌ای دیگر، بجز آنهایی که به دلایل بهداشتی و ایمنی برقرار شده‌اند باید با موانع تعرفه‌ای تعویض شوند<sup>۲۷</sup> و متعاقباً اعضاء موظفند که این تعرفه‌ها را کاهش دهند.<sup>۲۸</sup> با

22. The Uruguay Round's Agreement on Agriculture (AOA).

23. A.Carlos, Primo Braga, Agriculture and the Doha Development Agenda, Working Group on Trade of the Parliamentary Network on the World Bank (PNoWB), Researchgate, :[https://www.researchgate.net/publication/237296266\\_Agriculture\\_and\\_the\\_Doha\\_Development\\_Agenda](https://www.researchgate.net/publication/237296266_Agriculture_and_the_Doha_Development_Agenda), 2005, 7.

24. Market Access.

25. Domestic Support.

26. Export Subsidies.

27. WTO Agreement on Agriculture (AOA), 4.

28. Ibid.

این حال بر اساس ماده ۵، مواد غذایی که از کالاهای اساسی در نظام تغذیه کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شوند، می‌توانند از تعهدات کاهش تعرفه‌ای فوق مستثنا شوند.<sup>۲۹</sup> به علاوه، در برخی از مواقع، لازم است که یک دولت به منظور مقابله با مشکلاتی که برای تجارت یک محصول کشاورزی به وجود می‌آید اقدام به وضع تعرفه‌های اضافی نماید. به عبارت دیگر از آن محصول حفاظت ویژه به عمل آورد که از آن به مکانیزم حفاظتی ویژه<sup>۳۰</sup> یاد می‌شود. مکانیزم‌های حفاظتی ویژه محدودیت‌های موقتی احتمالی وارد بر صادرات هستند که برای مقابله با شرایط ویژه نظیر افزایش ناگهانی واردات اتخاذ می‌شوند.<sup>۳۱</sup>

دومین بخش عمده نظامات توافق شده در موافقت‌نامه کشاورزی مربوط به تعهد دولت‌های عضو در زمینه کاهش حمایت‌های داخلی از تولیدکنندگان محصولات کشاورزی است. بر این اساس، هرگونه حمایت داخلی که بر قیمت محصولات کشاورزی تأثیر بگذارد و یا به نوعی از تولیدکننده حمایت مالی نماید، منحل تجارت آزاد در نظر گرفته می‌شود.<sup>۳۲</sup> یکی از مهم‌ترین شیوه‌های حمایت داخلی که در سطح وسیعی توسط کشورهای جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد برقراری نظام یارانه‌ها است. در برخی از کشورها، استفاده فراوان از یارانه‌های مرتبط با تولید از قبیل حمایت‌های قیمتی سبب افزایش تولیدات کشاورزی به بیش از سطح تعادل بازار می‌شود. این تولید مازاد باید ذخیره و یا صادر شود و از آنجا که قیمت‌های بازار جهانی، کمتر از قیمت‌های داخلی آن کشورهاست، صادرات به یارانه صادراتی نیاز پیدا می‌کند. بنابراین یارانه حمایتی داخلی به یارانه صادراتی منجر می‌گردد.<sup>۳۳</sup>

در سومین بخش از تعهدات بر اساس موافقت‌نامه کشاورزی، دولت‌ها موظف‌اند یارانه صادراتی پرداختی خود به محصولات کشاورزی را برآورده نموده و برحسب درجه توسعه‌یافتگی خود، هزینه یارانه‌های صادراتی را به ترتیب ۳۶ یا ۲۴ درصد و حجم کالاهای صادراتی مشمول یارانه را به ترتیب ۲۱ یا ۱۴ درصد طی یک دوره شش یا ده‌ساله کاهش دهند. حداکثر درصد کاهش و حجم کالا و مدت زمان کمتر برای کشورهای توسعه‌یافته و

29. Ibid.

30. The Special Safeguard Mechanism.

۳۱. در ماده ۵ موافقت‌نامه کشاورزی الزاماتی برای به کارگیری این نوع حفاظت‌ها از جمله حفظ شفافیت و انجام اطلاع‌رسانی مقرر شده است.

32. Hawkes, op.cit., 4.

33. Aftab Alam Khan and Stuart Clarke, "Agriculture Negotiations in The WTO, Six Ways to Make a New Agreement on Agriculture Work for Development," (Working Draft, August 2003), 12.

حداقل درصد کاهش و حجم کالا و مدت زمان بیشتر برای کشورهای در حال توسعه در نظر گرفته شده است.<sup>۳۴</sup>

شاید بتوان ادعا کرد که مهم‌ترین تعهد دولت‌ها در این موافقتنامه، کاهش یارانه‌های صادراتی بود.<sup>۳۵</sup> چراکه یارانه‌های صادراتی مضرترین یارانه‌ها برای کشورهای در حال توسعه هستند. این دسته از یارانه‌ها موجب می‌شوند که محصولات یارانه‌ای وارد بازارهای محلی کشورهای در حال توسعه شده و به راحتی جایگزین محصولات تولیدی داخلی شوند که به هیچ عنوان نمی‌توانند با محصولات وارداتی حمایت‌شده رقابت کنند.<sup>۳۶</sup> هرچند در کوتاه‌مدت، گروه‌هایی از مردم در کشورهای در حال توسعه که خود تولیدکننده محصولات مشابه با مواد وارداتی نیستند، از قیمت ارزان‌تر این محصولات منتفع می‌شوند، اما این یارانه‌ها در نهایت موجب به خطر افتادن امنیت غذایی مردم در صورت افزایش ناگهانی و سریع قیمت مواد غذایی می‌شود؛ به ویژه در کشورهای در حال توسعه‌ای که واردکننده مواد غذایی در حجم بالا هستند.<sup>۳۷</sup>

در موافقت‌نامه کشاورزی، به منظور اجرای تعهدات در زمینه کاهش یارانه‌های مختل‌کننده تجارت محصولات کشاورزی، یارانه‌ها به سه دسته کلی تقسیم شده‌اند که اصطلاحاً جعبه<sup>۳۸</sup> نامیده می‌شوند. هر کدام از این جعبه‌ها با یک رنگ مشخص شده‌اند؛ رنگ کهربایی برای یارانه‌های مختل‌کننده تجارت، رنگ آبی برای یارانه‌هایی که شدت اثر منفی جعبه کهربایی را نداشته اما باید کاهش یابند و رنگ سبز برای یارانه‌هایی که بر تجارت اثر منفی نداشته و مجاز می‌باشند.

همان‌گونه که اشاره شد، حمایت‌های جعبه کهربایی مختل‌کننده تجارت هستند و دولت‌های عضو سازمان جهانی تجارت متعهد هستند آنها را کاهش دهند. به طور کلی همه اقلام حمایت‌های داخلی که به عنوان عوامل تحریف و مختل‌کننده تولید و تجارت شناخته می‌شوند در جعبه کهربایی جای می‌گیرند.

34. Ibid.

35. Arze Glipo, "What is the WTO Agreement on Agriculture?," (Advocacy Paper Prepared for the 2003 WTO Ministerial Meeting, September, 2003), 3.

36. Mary E. Burfisher, "Agricultural Policy Reform in the WTO, the Road ahead. Market and Trade Economics Division," (Agricultural Economic Report No. 802, Washington, DC, USA: Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture, 2001). [usinfo.org/enus/economy/trade/docs/aer802.pdf](http://usinfo.org/enus/economy/trade/docs/aer802.pdf).

37. Suman Modwel, "The WTO and Agriculture," *The Journal of World Investment & Trade* 52 (2004): 7.

38. Box.

حمایت‌های جعبه آبی به سطح تولید مربوط می‌شوند اما هدف آنها کاهش تولید است و بنابراین کمتر از حمایت‌های جعبه کهربایی در تجارت اختلال ایجاد می‌کنند. اگرچه دولت‌ها در پرداخت این نوع یارانه‌ها محدود شده‌اند، اما این محدودیت‌ها سخت‌گیرانه نیستند.<sup>۳۹</sup> در نهایت حمایت‌های جعبه سبز که در تجارت اختلال ایجاد نمی‌کنند و یا کمترین خدشه را به آن وارد می‌آورند. جعبه سبز شامل یارانه‌های معاف از الزامات کاهشی می‌شود که دارای کم‌ترین اثر بر تولید و تجارت‌اند و اهداف توسعه‌ای دارند. یارانه‌های این جعبه هیچ‌گونه محدودیتی ندارند.<sup>۴۰</sup> ضمیمه دوم موافقت‌نامه مربوط به کشاورزی تعدادی از انواع حمایت‌های جعبه سبز را شامل تحقیق و توسعه، حمایت از بازاریابی، کمک‌های مالی، امنیت غذایی و برنامه‌های حفاظتی محیط زیست تعریف نموده است.

علی‌رغم آنکه در موافقت‌نامه کشاورزی مقرر شده که رفتار متمایزی به ویژه در رابطه با کمک غذایی داخلی، کشورهای در حال توسعه صورت گیرد، با این حال، مطالعه اسناد گزارشی دولت‌های عضو به سازمان جهانی تجارت نشان می‌دهد که این کشورهای توسعه‌یافته بودند که توانسته‌اند در چارچوب جعبه سبز، ابزارهای حمایتی زیادی را برای حمایت از بخش کشاورزی خود تعریف کنند و بدین ترتیب بسیاری از حمایت‌های خود را قانونی و غیرمنحرف‌کننده جلوه دهند.<sup>۴۱</sup>

39. H. Binswager and E. Lutz, "Agricultural Trade Barriers, Trade Negotiations, and the Interests of Developing Countries," (The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Bangkok, February 12, 2000), 6.

40. United Nations Environment Programme (International Institute for Sustainable Development), *Environment and Trade, A Handbook* (Manitoba, Canada: Published by the International Institute for Sustainable Development, 2005), 2nd Ed, 115.

۴۱. تحلیل محتوایی جعبه سبز نشان می‌دهد کمک‌های مالی به کشاورزان، به اشکال مختلف در اغلب کشورهای توسعه‌یافته، از جمله ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و استرالیا وجود دارد. بررسی جعبه سبز ایالات متحده آمریکا نشان می‌دهد که این کشور بیش از ۶۵ موضوع و ردیف بودجه‌ای برای حمایت سبز از بخش کشاورزی تعریف کرده است و برای قانونمند کردن بیشتر حمایت‌های خود، الزامات قانونی را از طریق تصویب قوانین زراعی ۱۹۹۶، ۲۰۰۰، ۲۰۰۱ و ۲۰۰۵ و دیگر قوانین فراهم آورده است. به نقل از:

Peter M. Rosset, "Agricultural Subsidies and Trade Issues, Center for the Study of the Americas and Center for the Study of Change in the Mexican Countryside," *The Carnegie Council on Ethics and International Affairs USA* (2005): 21.



## ۱-۲- تحلیل مقررات و روند اجرای موافقت‌نامه کشاورزی

از زمان لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه کشاورزی در ۱۹۹۵ میلادی، ضعف‌های بسیاری در روند اجرای آن به چشم خورد. این ضعف‌ها را می‌توان به دو دسته کلی موارد مرتبط با تدوین مقررات موافقت‌نامه و موارد مرتبط با اجرا تقسیم نمود.

در زمینه تدوین موافقت‌نامه باید اظهار نمود که در موافقت‌نامه توجهی به تفاوت‌های بنیادین میان نظام‌های کشاورزی در کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه نشده است و هر دو در یک حد و اندازه متصور شده‌اند. این در حالی است که کشاورزی در معاش و حیات اکثر مردم و در تأمین درآمد عمومی دولت در کشورهای در حال توسعه اهمیت حیاتی دارد، در حالی که این نقش در کشورهای توسعه‌یافته در سطح پایین‌تری قرار دارد.<sup>۴۲</sup>

اگرچه موافقت‌نامه، دولت‌های کمتر توسعه‌یافته<sup>۴۳</sup> را از دستورالعمل‌های خود معاف می‌کند اما در مقابل کشورهای در حال توسعه برخورد ترجیحی بسیار محدودی در پیش گرفته و توجه چندانی به توانایی انطباق سیاست‌های تجاری آنها با میزان توسعه‌یافتگی‌شان نداشته و به نیازها و مشکلات گوناگون دولت‌های در حال توسعه از جمله مسائل مرتبط با حق بر غذا و امنیت غذایی مردمان آنها توجهی نشده است. در مقابل شیوه طبقه‌بندی یارانه‌ها و یا مقررات مربوط به حمایت ویژه، همگی در راستای حمایت از تولیدکنندگان در کشورهای توسعه‌یافته تدوین شده‌اند.<sup>۴۴</sup>

در مورد استثنائات یارانه‌ای بر اساس جعبه آبی و سبز نیز باید اذعان نمود ریال با توجه به اینکه اغلب کشورهای در حال توسعه از منابع مالی کافی برای تهیه، تدارک و پرداخت یارانه‌های مجاز برخوردار نیستند، در عمل استثنائات تدوین‌شده در موافقت‌نامه، اغلب توسط کشورهای توسعه‌یافته اعمال شده است.<sup>۴۵</sup>

همان‌طور که پیشتر گفته شد حمایت‌های ویژه به این منظور طراحی شده‌اند که دولت‌ها بتوانند از تولیدکنندگان خود در برابر تأثیر تغییرات ناگهانی در قیمت و حجم مبادلات تجاری محافظت کنند. با این حال در این زمینه مقرر شد که تنها دولت‌هایی که در زمان مذاکرات دور اروگوئه موانع غیرتعرفه‌ای مرتبط مقرر نموده‌اند، صلاحیت برقراری این حمایت‌ها را

42. Sophia Murphy, *World Trade Organization Agreement on Agriculture Basics*. Cancun Series Paper no. 2. (Minneapolis, USA: Institute for Agriculture and Trade Policy, 2003), 9.

43. The Least Developed Countries (LDCs).

44. Binswager, op.cit., 17.

45. Burfisher, op.cit., 23.

دارند. در آن زمان تنها ۲۲ کشور در حال توسعه این‌گونه موانع را برقرار نموده بودند، در حالی که در مقابل ۱۶ دولت توسعه‌یافته و کل اروپای شرقی چنین موانعی را برقرار نموده بودند. لازم به ذکر است که از کل محصولات تحت شمول حمایت‌های ویژه در این دولت‌ها، تنها ۳۱٪ آن در کشورهای در حال توسعه تولید می‌شوند و حدود ۶۹٪ آن در کشورهای توسعه‌یافته تولید می‌شوند.<sup>۴۶</sup>

نقص‌های موجود در تدوین موافقتنامه، موجب ایجاد معایب فراوان در اجرا شد. کشورهای توسعه‌یافته همچنان در حجم بالا به صادرکنندگان کشاورزی خود یارانه پرداخت می‌کنند در حالی که هم‌زمان، با اعمال تعرفه‌های بالا از تولیدکنندگان خود حمایت می‌کنند.<sup>۴۷</sup> اتحادیه اروپا بارها اقدام به انتقال یارانه‌های داخلی و محلی از جعبه کهریابی به جعبه‌های آبی و سبز نموده و ایالات متحده نیز بخش اعظم یارانه‌های خود را بر اساس مقررات جعبه سبز مدون نموده است.<sup>۴۸</sup> همچنین، دولت‌های توسعه‌یافته حجم عظیمی از یارانه‌های صادراتی را به نوعی در جعبه سبز پنهان کرده‌اند، به نحوی که در طول سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰ میلادی، میزان یارانه‌های اعطایی از طریق معافیت‌های جعبه سبز در کشورهای توسعه‌یافته بیش از دو برابر شد.<sup>۴۹</sup>

یکی از مهم‌ترین انحرافات در تجارت محصولات کشاورزی که موجبات ایجاد اختلافات عمده میان دولت‌های توسعه‌یافته (شمال) و در حال توسعه (جنوب) در زمینه تجارت محصولات کشاورزی شده است، استفاده از یارانه‌های صادراتی به عنوان اهرم دامپینگ<sup>۵۰</sup> است. دامپینگ در اصل به تبعیض قیمت یک کالا در داخل و خارج گفته می‌شود که توسط دولت‌ها اعمال می‌شود.<sup>۵۱</sup> در بازار تجارت شرکت‌ها یا دولت‌ها معمولاً برای کالاهای صادراتی قیمتی را وضع می‌کنند که کمتر از قیمت ارائه‌شده برای کالاهای مشابه عرضه‌شده در داخل است.<sup>۵۲</sup>

46. M. Khor, *The WTO Agriculture Agreement: Features, Effects, Negotiations, and What is at Stake*. Third World Network. 2003.

47. De Schutter, "International Trade in Agriculture and the Right to Food," op.cit., 33.

48. Ian F. Fergusson, *World Trade Organization Negotiations: The Doha Development Agenda, Congressional Research Service (CRS)* (Washington DC, USA: US Congress Publication, 2011), 7.

49. Dimitris Diakosawas, "The Uruguay Round Agreement on Agriculture on Practice: How Open are OECD Markets?," *Directorate for Food, Agriculture and Fisheries, Paris, France* (2001): 10.

50. Dumping.

51. Khor, op.cit., 4.

52. Kym Anderson and Will Martin, *Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda* (Washington DC, USA: The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, 2006), 12.

باید توجه داشت که دامپینگ سه اثر کلی دارد. اول اینکه قیمت‌های جهانی را بی‌ارزش می‌سازد؛ دوم اینکه محصولات کشورهای در حال توسعه در بازارهای ثالث به راحتی با محصولات کشورهای توسعه‌یافته جایگزین می‌شوند و در نهایت اینکه حتی در بازارهای داخلی کشورهای در حال توسعه نیز فروش محصولات تولیدی داخلی که قدرت رقابت با قیمت‌های پایین محصولات وارداتی حمایت‌شده را ندارند را از رونق می‌اندازد.<sup>۵۳</sup>

اگرچه به نظر می‌رسید که بحث حذف یارانه‌های صادراتی در اجراء، موفق‌ترین بخش موافقتنامه بوده است اما در بسیاری موارد کشورهای توسعه‌یافته این حمایت‌ها را به سادگی به حمایت‌های داخلی تغییر داده و به طور غیرمستقیم اقدام به اعمال یارانه‌های صادراتی نموده‌اند. به عنوان نمونه ایالات‌متحده با بهره‌گیری از نظام موافقتنامه در زمینه معافیت‌های با اهداف امنیت غذایی، بیش از نیمی از صادرات گندم خود را تا زمان آغاز مذاکرات دور دوحه در ۲۰۰۱ میلادی مشمول مقررات این بند از موافقتنامه نمود.<sup>۵۴</sup>

به علاوه با پافشاری اتحادیه اروپا و ایالات‌متحده، اعضای سازمان از انجام اقدامات جبران‌کننده اجرای دامپینگ تا سال ۲۰۰۴ میلادی معاف شدند تا کشاورزی در عمل، تنها زمینه‌ای باشد که از ممنوعیت اعمال یارانه‌های صادراتی سازمان جهانی تجارت مصون مانده و دولت‌های اروپایی و ایالات‌متحده بتوانند در این مدت یارانه‌های صادراتی مستقیم خود را به یارانه‌هایی غیرمستقیم و یا حمایت‌های داخلی تبدیل نمایند.<sup>۵۵</sup>

در همین چارچوب، در سال ۲۰۰۶ میلادی، فائو در گزارشی بیان نمود که در نتیجه اعمال دامپینگ‌های صادراتی ایالات‌متحده بر محصولات کشاورزی، این کالاها با بزرگ‌ترین نوسانات وارداتی از سال ۱۹۹۵ میلادی به بعد مواجه شده‌اند.<sup>۵۶</sup> به عنوان نمونه ایالات‌متحده در سال ۲۰۰۴ به گندم ۴۴٪ یارانه پرداخت نمود در حالی که در سال ۱۹۹۴ این مقدار ۲۶٪ بوده است.<sup>۵۷</sup>

53. Modwel, op.cit., 7.

54. Carmen Gonzalez, "Institutionalizing Inequality: the WTO, Agriculture and Developing Countries," *COLUM. J. ENVTL. L.* 27(2) (2002): 455.

55. Thomas Beierle, "Trade Liberalisation – Uruguay, Doha and Beyond," *J. World Trade* 36(6) (2005): 1096.

56. FAO, "Import Surges: What is Their Frequency and Which are the Countries and Commodities Most Affected?," (FAO Briefs on Import Surges Issues, No. 2., Rome, Italy, 2006), 13.

57. Sophia Murphy, *WTO Agreement on Agriculture: A Decade of Dumping - United States Dumping on Agriculture Markets* (Minnesota, USA: Institute for Agriculture and Trade Policy, Publication No. 1, 2005), 9-11.

در مجموع باید اذعان نمود که سیستم طراحی شده در موافقتنامه و تلاش برای محدود کردن برنامه‌های حمایتی چندان سودمند نبوده است. در حقیقت، اقداماتی از نوع جعبه کهربایی نیز می‌تواند منتهی به یک جعبه آبی با تعریف جدید و یا منتهی به یک جعبه سبز با تعریف مبهم گردد، یعنی حرکت‌هایی که به نظر کاهش حمایت‌ها می‌رسد در حقیقت تغییر دلیل و نوع حمایت‌هاست.

### ۱-۳- مذاکرات دور دوحه سازمان جهانی تجارت در زمینه تجارت محصولات کشاورزی

با وجود آنکه یکی از اهداف تجارت آزاد ساده و شفاف کردن قواعد تجارت بود، قواعد پیچیده و مبهم موافقت‌نامه کشاورزی با این امر در تناقض قرار دارد. به علاوه نقص‌های حقوقی موجود در اجرای موافقت‌نامه کشاورزی، به شدت به ضرر کشورهای جنوب انجامید. بر این اساس با افزایش انتقادات به موافقتنامه در دور ۲۰۰۱ دوحه بر سرانجام مذاکرات در مورد نگرانی‌های اقتصادی و غیراقتصادی از آزادسازی بازار، توافق صورت گرفت. اساس مباحث بر تأثیرات اجرای موافقتنامه بر ظرفیت و توانایی دولت‌ها در احقاق حق بر غذا به ویژه در کشورهای جنوب قرار گرفت.<sup>۵۸</sup> به علاوه جایگاه اهداف توسعه‌ای از قبیل تولید، تجارت و اشتغال و تأثیر موافقتنامه بر آنها نیز مورد بررسی قرار گرفت. یکی دیگر از مباحث اصلی در مذاکرات، پایان دادن به اجرای مقررات مرتبط به جعبه آبی و اصلاح مقررات جعبه سبز در جهت حمایت و حفاظت از تولید محلی و معیشت بومیان فقیر بود.<sup>۵۹</sup>

مذاکرات در کانکون در ۲۰۰۳ میلادی بیشتر حول پیشنهاد استوارت هاربینسن،<sup>۶۰</sup> مدیر بخش کشاورزی سازمان جهانی تجارت، انجام گرفت. اساس طرح او بر موافقت کشورهای توسعه‌یافته با عدم استفاده از حمایت‌های ویژه و در عین حال تنظیم نظام جدیدی برای امکان بهره‌گیری کشورهای در حال توسعه از مکانیزم‌های حمایتی ویژه در جهت حفاظت از امنیت غذایی و معیشت مردمانشان، قرار گرفته بود. با این حال، طرح رایبسون رضایت خاطر کشورهای جهان سوم را به دست نیاورد، چراکه از نظر آنها این طرح تغییر اساسی که مدنظر آنها بود در موافقتنامه کشاورزی ایجاد نمی‌کرد. از طرف دیگر این طرح توسط ایالات متحده و

58. Dilip Das, "The Doha Round of Multilateral Trade Negotiations and Trade in Agriculture," *Journal of World Trade* 40(2) (2006): 259.

59. Hawkes, op.cit., 9.

60. Stuart Harbinson.

اتحادیه اروپا که تمایلی برای قطع حمایت‌های ویژه و یا یارانه‌های پرداختی خود به بخش کشاورزی نداشتند نیز رد شد.<sup>۶۱</sup>

در جولای ۲۰۰۴ میلادی، کشورهای مهم و تأثیرگذار بر تجارت کشاورزی، ایالات متحده و اتحادیه اروپا از یک طرف و هند، برزیل و چین از سوی دیگر، بر سر تدوین سندی موافقت نمودند که اصطلاحاً سند چارچوب جولای<sup>۶۲</sup> نامیده شد.<sup>۶۳</sup> این سند مسیر مذاکرات سازمان جهانی تجارت در مورد کشاورزی تا هفتمین کنفرانس وزاری ۲۰۰۹ را تعیین می‌نمود. اگرچه در سند چارچوب جولای، به مباحث مرتبط با حمایت‌های داخلی پرداخته شد اما نه راهکاری برای تعدیل عدم توازن این حمایت‌ها میان کشورها ارائه شده و نه اصلاح ساختاری برای ممانعت از افزایش این‌گونه حمایت‌ها در کشورهای ثروتمند پیش‌بینی شده بود. در نهایت و علی‌رغم آنکه در ابتدا مذاکرات بر سر کاهش حداقلی حمایت‌های کشورهای توسعه‌یافته انجام گرفت، اما در نهایت بر سر کاهش حداقلی حمایت‌ها در تمامی کشورها توافق صورت گرفت.<sup>۶۴</sup>

در سال ۲۰۰۹ میلادی مذاکرات سازمان جهانی تجارت، به دلیل عدم مصالحه بر سر مقررات حفاظت ویژه کشاورزی متوقف شد. هشتمین کنفرانس وزیران تجارت کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت که در ۱۵ تا ۱۷ دسامبر ۲۰۱۱ در شهر ژنو سوئیس برگزار شد، به نتیجه قطعی نرسید و اساساً به باور بسیاری از اعضاء مذاکرات دور دوحه به بن‌بست رسیده و در مورد موضوعات مختلف مرتبط با مذاکرات آزادسازی تجارت جهانی، اختلافات زیاد و ریشه‌داری میان دولت‌ها وجود دارد.<sup>۶۵</sup> کنفرانس بعدی وزیران سازمان جهانی تجارت در سال ۲۰۱۳ میلادی برگزار می‌شود. یکی از مباحث مهمی که قرار است در این بخش از مذاکرات بر سر آن توافق نهایی حاصل شود، مباحث مرتبط با تجارت محصولات کشاورزی است که هرچند در سال‌های گذشته در مورد بخشی از آن توافقاتی حاصل شده است اما توافق نهایی و کاملی در این زمینه صورت نگرفته است. از طرف دیگر همچنان مباحث حقوق بشری من جمله حق بر غذا نیز در این میان مغفول مانده است.

61. Das, op.cit., 262.

62. July Framework.

63. Antoine Bouët and David Laborde, *The Potential Cost of a Failed Doha Round* (Washington, DC, USA: International Food Policy Research Institute, December 2008), 2.

64. Fergusson, op.cit., 8.

65. Tim Josling, *Global Food Stamps: An Idea worth Considering?* (Geneva, Switzerland: Published by International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), 2011), 15.

## ۲- تأثیر مقررات موافقت‌نامه کشاورزی بر حق بر غذا در کشورهای در حال توسعه

### ۲-۱- دسترسی به بازار

قواعد مندرج در موافقت‌نامه کشاورزی در زمینه دسترسی به بازار، برای تحقق حق بر غذا در کشورهای جنوب از چند جهت حائز اهمیت است. اول، آنکه اعمال مالیات‌های واردات و صادرات بر محصولات کشاورزی برای کشورهای در حال توسعه تسهیل شده است و در مقایسه با دیگر کالاها، کشورهای در حال توسعه از مالیات گمرکی اعمالی بر محصولات کشاورزی سود بیشتری به دست می‌آورند و در نتیجه تعرفه‌های اعمالی بر این محصولات، منبع درآمد بسیار مهمی برای دولت‌ها محسوب می‌شوند.<sup>۶۶</sup> کاهش این درآمد اثر منفی زیادی بر توانایی دولت‌ها در برآوردن حق بر غذا می‌گذارد؛

دوم اینکه کشورهای در حال توسعه می‌توانند با اعمال تعرفه‌های گمرکی از بازارهای داخلی خود در برابر دامپینگی که توسط کشورهای توسعه‌یافته بر محصولات تولیدی خود اعمال می‌شود، حفاظت کنند و سوم اینکه با دسترسی به بازارهای پررونق کشورهای توسعه‌یافته و کسب درآمد مناسب، هم می‌توانند منابع مالی مناسب برای حمایت از تولید مواد غذایی را در کشور خود فراهم نمایند و هم با واردات محصولات ضروری، امنیت غذایی مردمان ناتوان از تولید خود را محقق نمایند.<sup>۶۷</sup>

با این وجود، مقررات دسترسی به بازار موافقت‌نامه به گونه‌ای طراحی و اجرا شده‌اند که عملاً با تنزل توانایی کشورهای در حال توسعه برای دسترسی به بازارهای فروش کشورهای توسعه‌یافته (که با اعمال مکانیزم‌های حمایتی ویژه و اعمال تعرفه‌های ضمنی، به شدت تحت حمایت دولت‌های خود قرار دارند)، تا حد زیادی دست کشورهای در حال توسعه را برای اجرای تعهدات حقوق بشری خود در زمینه احترام، حمایت و برآوردن حق بر غذا، بسته‌اند.<sup>۶۸</sup>

66. Kevin R.Gray, *Right to Food Principles VIS À VIS Rules Governing International Trade* (London, UK: British Institute of International and Comparative Law, 2003), 12.

67. Olivier De Schutter, "The World Trade Organization and the Post-Global Food Crisis Agenda." (UN Special Rapporteur on the Right to Food Office, Briefing Note 04, N.Y., USA: UN, 2011), 4.

68. WTO, International Trade Center (ITC) & UNCTAD, *World Tariff Profiles 2009*, 55, 77, 98 & 167.

## ۲-۲- حمایت‌های داخلی

اگرچه در تئوری، اساس موافقت‌نامه کشاورزی بر آزادسازی تجاری بنیان یافته است اما در عمل تجارت آزاد بیشتر بر کشورهای فقیر جنوب تحمیل شده و کشورهای ثروتمند شمال همچنان به حمایت از بخش‌های کشاورزی خود ادامه می‌دهند. بر اساس آمار، کشورهای توسعه‌یافته به طور متوسط روزانه یک میلیارد دلار به بخش‌های کشاورزی خود یارانه پرداخت می‌کنند.<sup>۶۹</sup> در حقیقت، سیاست‌های اتخاذی بر اساس موافقت‌نامه کشاورزی، حق بر غذا را در کشورهای جنوب که بیش از ۶۵ درصد نیروی کارشان، کارگران کشاورزی هستند و ۲۹ درصد درآمد ناخالص ملی آنان از طریق کشاورزی تأمین می‌گردد به شدت تضعیف می‌کند.<sup>۷۰</sup>

همچنین، نقض حق بر غذا تحت سیاست‌های سازمان جهانی تجارت، تنها به محصولات کشاورزی غذایی مربوط نمی‌شود، بلکه اعمال یارانه‌های حمایتی به محصولات کشاورزی دیگر نیز می‌تواند معیشت و حق بر غذای کشاورزان به ویژه در کشورهای در حال توسعه را به خطر اندازد. به عنوان نمونه در سال ۲۰۰۵ میلادی نهاد استیناف سازمان جهانی تجارت متوجه شد که ایالات متحده به طور غیرقانونی اقدام به اعمال مخفیانه یارانه به کتان نموده که می‌بایست قطع می‌شده است. این یارانه که به میزان ۴۷٪ هزینه تولید بود، کاهش شدید قیمت کتان در بازار جهانی را در پی داشته و خسارت‌های فراوانی به معیشت و درآمد کشورهای آفریقای غربی از جمله چاد، مالی، بورکینافاسو و بنین وارد آورد.<sup>۷۱</sup> در ۲۰۰۷ میلادی، آکسفام گزارش داد که با کاهش یارانه‌های ایالات متحده بر کتان و افزایش تنها ۴ تا ۱۶ درصدی قیمت جهانی کتان، کشورهای آفریقای غربی درآمدی به دست می‌آورند که می‌توان برای بیش از یک میلیون کودک به مدت یک سال تغذیه مناسب فراهم نمود.<sup>۷۲</sup>

## ۲-۳- یارانه‌های صادراتی

همان‌طور که پیشتر عنوان شد، یارانه‌های صادراتی از مهم‌ترین روش‌های اعمال دامپینگ در بازار جهانی محصولات کشاورزی بوده و محصولات اصلی کشاورزی مثل گندم، سویا، ذرت،

69. Caroline Dommen, Raising Human Rights Concerns in the World Trade Organization: Actors, Processes and Possible Strategies, Human Rights, No. 24, 2002, 1.

70. World Bank, Global, World Development Report 2008, Agriculture for Development, 3.

71. Murphy, *WTO Agreement on Agriculture: A Decade of Dumping - United States Dumping on Agriculture Markets*, op.cit., 10.

72. OXFAM America. "Impacts of Reductions in US Cotton Subsidies on West African Cotton Producers," (Research Report, Boston: OXFAM America, 2007), 9.

پنبه و برنج از آن متأثر شده‌اند.<sup>۷۳</sup> امروزه این حقیقت که هر محصول کشاورزی که از ایالات متحده و اروپا صادر می‌شود به نوعی از دامپینگ منتفع شده، امری پذیرفته شده است.<sup>۷۴</sup> اهمیت موضوع زمانی روشن می‌شود که به این نکته توجه شود که دامپینگ در مورد محصولاتی اجرا می‌شود که از یک طرف عمده‌ترین منبع غذایی مردم در سراسر جهان بوده و از طرف دیگر تولید آنها مهم‌ترین راه درآمد و معاش کشاورزان خرده‌پا و مردمان فقیر در کشورهای جنوب است.<sup>۷۵</sup>

به علاوه دامپینگ اثرات مخربی بر معاش و درآمد کشاورزان خرده‌پا و مردمان بومی و فقیری که تنها وسیله معاش آنها تولید و فروش محصولات کشاورزی است می‌گذارد؛ به حدی که با ورشکستگی و از میان رفتن سرمایه اندک کشاورزی، آنها مجبور به ترک زمین‌های خود و حاشیه‌نشینی در شهرها شده و امنیت غذایی و حق بر غذای آنها به خطر می‌افتد.<sup>۷۶</sup> برای پی بردن به میزان اهمیت این موارد کافی است اشاره شود که امروزه در حدود یک میلیارد نفر در جهان گرسنه‌اند و از این میان، بیش از نیمی از آنها از میان حدود ۲/۱ میلیارد نفر کشاورز خرده‌پایی هستند که در دو هکتار و یا کمتر از آن در حال کشاورزی هستند.<sup>۷۷</sup>

از طرف دیگر، بسیاری از کشورهای در حال توسعه با پذیرش موافقتنامه کشاورزی عملاً تعهد خود نسبت به حق بر غذا را نقض نمودند. این نقض به ویژه در مورد کشاورزان خرده‌پا نمود بیشتری دارد. دولت‌ها با رها کردن آنها در زیر فشارهای حاصل از دامپینگ محصولات وارد شده، از حق بر غذای آنها حمایت به عمل نیاورده‌اند.<sup>۷۸</sup> به علاوه با کاهش توانمندی صادرکنندگان محصولات کشاورزی در این کشورها، معیشت آنها نیز به خطر افتاده است.

73. Action Aid, *Fighting Poverty Together. The WTO Agreement on Agriculture* (New York, USA: Action Aid Publication, 2003), 10.

74. Aileen Kwa, "US and EU Put in Place the Legal Framework for More Dumping: Detailed Comments on the General Council Chair's Draft Framework for July. Focus on the Global South," 2004, 2.

75. Tim Josling, *Global Food Stamps: An Idea Worth Considering?* (Geneva, Switzerland: Published by International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), August 2011), 11.

76. P. Einarsson, "Agricultural Trade Policy as if Food Security and Ecological Sustainability Really Mattered. ForumSyd, SSNC and the Programme for Global Studies," *Globala Studier, Sweden* 5 (2000): 2.

77. The World Bank. "Agriculture for Development," (World Development Report, New York, USA, 2007), 109.

78. De Schutter, "International Trade in Agriculture and the Right to Food," op.cit., 8.



### ۳- ضرورت رویکرد حقوق بشری در تجارت جهانی محصولات کشاورزی

اغلب دولت‌های عضو سازمان جهانی تجارت، به مفاد میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، از جمله ماده ۱۱ آن متعهدند؛ همچنین کنوانسیون حقوق کودک را که در ماده ۱۴ آن حق بر غذا به رسمیت شناخته شده است، به تصویب رسانده‌اند.<sup>۷۹</sup> همچنین فرض بر این است که همه دولت‌های عضو به اعلامیه جهانی حقوق بشر احترام می‌گذارند که در ماده ۲۵ آن، حق بر غذا به رسمیت شناخته شده است. به علاوه دیوان بین‌المللی دادگستری در قضایای متعددی بر این امر که نقض حقوق اساسی بشر، نقض آشکار اهداف و اصول منشور سازمان ملل می‌باشد تأکید نموده است.<sup>۸۰</sup> این امر شامل مذاکرات، انعقاد و اجرای موافقت‌نامه‌های تجاری هم می‌شود و دولت‌های عضو سازمان تجارت جهانی نمی‌توانند در چارچوب مقررات و سیاست‌های این سازمان، اهداف و اصول منشور ملل متحد از جمله احترام به حقوق اساسی بشر را نقض نمایند.

باید توجه داشت که در بخش «ب» بند دوم ماده ۱۱ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به تعهدات دولت‌های عضو در «تأمین و توزیع منصفانه منابع غذایی جهان برحسب نیازها با توجه به مسائل و مشکلات کشورهای صادرکننده و واردکننده غذا»<sup>۸۱</sup> اشاره شده است؛ بنابراین دولت‌های عضو سازمان جهانی تجارت باید اطمینان حاصل کنند که تعهداتی که آنها در چارچوب این سازمان می‌پذیرند در تعارض با تکلیف آنها مبنی بر تعهد به احترام، حفاظت و برآوردن حق بر غذای کافی نباشد. به علاوه با توجه به مواد ۵۵ و ۵۶ منشور ملل متحد<sup>۸۲</sup> و مفاد اعلامیه اجلاس جهانی غذا<sup>۸۳</sup> در رم به سال ۱۹۹۶ میلادی نیز باید اشاره نمود

79. The Convention on the Rights of the Child, Article 24 (4).

۸۰. از جمله این موارد می‌توان به قضایای زیر اشاره کرد: نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه آفریقای جنوب غربی، ۱۹۷۰ (بند ۵۷)، قضیه مربوط به کارمندان دیپلماتیک و کنسولی ایالات متحده در ایران، ۱۹۸۰ (بند ۴۲)، قضیه مربوط به فعالیت‌های نظامی و شبه‌نظامی در نیکاراگوئه و علیه آن کشور، ۱۹۸۶ (بند ۱۹۱)، ۱۹۳، ۱۹۵ و ۲۲۸).

81. ICESCR, op.cit., 11.

۸۲. ماده ۵۵ منشور ملل متحد این‌گونه مقرر می‌نماید: «با توجه به ضرورت ایجاد شرایط ثبات و رفاه برای تأمین روابط مسالمت‌آمیز و دوستانه بین‌الملل بر اساس احترام به اصل تساوی حقوق و خودمختاری ملل، سازمان ملل متحد امور زیر را تشویق خواهد کرد:

الف - بالا بردن سطح زندگی، فراهم ساختن کار برای حصول شرایط ترقی و توسعه در نظام اقتصادی و اجتماعی؛

ب - حل مسائل بین‌الملل اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آنها و همکاری بین‌المللی فرهنگی و آموزش؛ و

که بر اساس آنها دولت‌ها باید نقش اساسی و بارز مشارکت بین‌المللی را در روند تحقق حق بر غذای کافی به رسمیت بشناسند و تعهداتشان را در قبال مشارکت در اقدامات و فعالیت‌های بین‌المللی که به تحقق کامل حق بر غذای کافی می‌انجامد، بپذیرند. در نتیجه، دولت‌ها علاوه بر تعهدی که نسبت به افراد حاضر در سرزمین تحت صلاحیت خود دارند، در مقابل حق بر غذای مردم دیگر کشورها نیز متعهد هستند. به این معنا که آنها باید تضمین کنند که سیاست‌های اجرایی‌شان چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین‌المللی نه تنها موجب نقض حق بر غذای کافی مردمان سرزمین‌های دیگر نمی‌شود، بلکه تا جایی که ممکن است در تحقق و اجرای کامل حق بر غذای آنها مشارکت نموده و به دولت‌های دیگر در جهت تحقق حق بر غذای کافی یاری رسانند.<sup>۸۴</sup>

با این حال، در کل، ارتباط رسمی، مدون، گسترده و مشخصی میان تجارت بین‌الملل و حقوق بشر وجود ندارد. در طول مذاکرات تأسیس سازمان جهانی تجارت نیز، نه اسناد پایه‌ای حقوق بشر مورد توجه قرار گرفت و نه تعهدی برای حمایت از حقوق بشر در تجارت بین‌الملل ایجاد شد که این امر در موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت هویداست.<sup>۸۵</sup> اگرچه شاید بتوان از فحوای برخی عناوین و اشارات، به عنوان نمونه اصول مشوق در زمینه اعمال اصل عدم تبعیض، آزادی در تجارت و حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات، در این اسناد برداشت نمود که به طور غیرمستقیم به برخی مبانی حقوق بشر توجه شده است،<sup>۸۶</sup> با این حال، در موافقت‌نامه کشاورزی به تعهدات دولت‌ها در قبال احترام، حمایت و برآوردن حق بر غذا توجه نشده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ج - احترام جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد - جنس و زبان یا مذهب.»

همچنین، ماده ۵۶ منشور ملل متحد مقرر می‌سازد که: «کلیه اعضاء متعهد می‌شوند که برای نیل به مقاصد مذکور در ماده ۵۵ در همکاری با سازمان ملل متحد اقدامات فردی یا دسته‌جمعی معمول دارند.»

۸۳ در اعلامیه امنیت غذای جهانی ۱۹۹۶ میلادی، سران دولت‌ها به حق همه انبای بشر بر دسترسی به منابع ایمن و مناسب مواد غذایی و تحقق حق بر غذای کافی و رهایی همه از معضل گرسنگی، تأکید کردند. به نقل از:

FAO, The Rome Declaration on World Food Security.

84. George Kent, *The Human Right to Adequate Food* (Honolulu, Hawaii: Department of Political Science University of Hawai'i, 2009), 113.

85. Caroline Dommen, "The WTO International Trade and Human Rights," *Published in Michael Windfuhr (ed.) Mainstreaming Human Rights in Multilateral Institutions*, Geneva, Switzerland (2004): 9.

86. Gudrun Monika Zigel, "WTO & Human Rights: Examining Linkages and Suggesting Convergence," *International Development Law Organization (IDLO), IDLO Voices of Development Jurists* 2(2) (2005): 7.

شاید بتوان ادعا نمود که تنها رویکرد اساسی سازمان جهانی تجارت به مسئله حق بر غذا، «سند مراکش در مورد معیارهای مرتبط با تأثیرات منفی احتمالی برنامه اصلاحی بر کشورهای با توسعه‌یافتگی کم و شبکه واردات مواد غذایی کشورهای در حال توسعه» (از این پس سند مراکش)<sup>۸۷</sup> مصوب ۱۹۹۴ میلادی می‌باشد.<sup>۸۸</sup>

اگرچه سند مراکش برای کاهش نگرانی‌ها در مورد تأثیرات نامطلوب موافقت‌نامه کشاورزی بر حق بر غذا تدوین شد، اما تنها مشتمل بر تعهدات غیرالزام‌آور و مکانیزم‌هایی کلی بود تا با اجرای آنها از تأثیرات نامطلوب بر شبکه غذایی کشورهای در حال توسعه و یا با توسعه‌یافتگی پایین جلوگیری شود. به علاوه برخی اقدامات در راستای تعهد به برآوردن - تدارک، با تهیه و توزیع مستقیم کمک‌های غذایی و تعهد به برآوردن - تسهیل، با ارائه تسهیلات کوتاه‌مدت سرمایه‌گذاری تجاری، اعطای اعتبارات صادراتی کشاورزی و کمک‌های مالی و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی کشورهای در حال توسعه نیز در سند مراکش پیش‌بینی شده بود.<sup>۸۹</sup> با این حال در سند مراکش به تأییراتی که اجرای موافقت‌نامه می‌تواند بر امکان و توانایی دسترسی افراد به غذا داشته باشد پرداخته نشده و در نتیجه معیارهایی نیز برای احترام و حمایت از حق بر غذا به ویژه در کشورهای با تولید پایین مواد غذایی، پیش‌بینی نشده بود.

با وجود این نقایص سند مراکش حتی در شکل فعلی آن هم به اجرا درنیامد، چراکه کشورهای توسعه‌یافته بر این باور بودند که دلایل منطقی برای اثبات تأثیر حتمی موافقت‌نامه کشاورزی بر امنیت غذایی وجود ندارد؛ و در نتیجه عملاً از اجرای آن ممانعت به عمل آوردند.<sup>۹۰</sup>

با توجه به مفاهیم حقوق بشری که امروزه اگر نه به عنوان قواعد آمره، اما دست‌کم به عنوان قواعد حقوقی عرفی به شمار می‌آیند، دولت‌ها باید به شیوه‌ای نظام تجاری بین‌المللی را قاعده‌مند سازند تا آنها را در پیگیری سیاست‌هایی توانا سازد که منجر به تحقق حق بر غذا گردد. برای دستیابی به چنین هدفی نه‌تنها باید از شکل‌گیری تعهداتی که مستقیماً تعهد به تحقق حق بر غذا را نقض می‌کنند امتناع نمود، بلکه باید این اطمینان را به وجود آورد که

87. The Marrakesh Decision on Measures Concerning the Possible Negative Effects of the Reform Programme on Least-Developed and Net Food-Importing Developing Countries (Marrakesh Decision).

88. *The Marrakesh Decision, Fighting Poverty Together* (Washington DC, USA: ActionAid, 2010), 2.

89. *Ibid.*, 4.

90. Hawkes, *op.cit.*, 6.

همه دولت‌ها خود را ملزم می‌دانند تا سیاست‌های اجرایی را در زمینه تجارت اتخاذ نمایند که منجر به تحقق حق بر غذا در قلمروی تحت صلاحیت آنها می‌شود.<sup>۹۱</sup> در همین راستا برخی از مدافعان جهانی‌سازی تجارت، بر این باورند که تجارت آزاد موجب می‌شود منابع غذایی از مناطق غنی به مناطق فقیر انتقال یابند و در نتیجه جهانی شدن موجب ارتقای امنیت غذایی جهانی می‌شود.<sup>۹۲</sup> اما باید گفت که این فرضیات تفاوت‌های گسترده‌ای میان قدرت خرید در مناطق مختلف جهان از یک طرف و این واقعیت که گرسنگی و سوءتغذیه در اغلب مناطق جهان عموماً نه در نتیجه دسترسی نداشتن به مواد غذایی، بلکه ناشی از ناتوانی اقشار تنگ‌دست جامعه در دستیابی به مواد غذایی با قیمت منصفانه است را نادیده می‌گیرند.

در واقع، در نظام بازار آزاد و در غیاب قیمت‌های توافقی، مواد غذایی از مناطق غنی به فقیر سرازیر نمی‌شوند بلکه از مناطقی که مواد غذایی در رقابتی‌ترین قیمت خود تولید می‌شوند به مناطقی که توانایی خرید آن را داشته باشند، صادر می‌شوند، مناطقی که قدرت خرید مردم در مقایسه با دیگر بازارها از جمله بازارهای محلی دولت تولیدکننده، در وضعیت مناسب‌تری قرار داشته باشد؛ بنابراین شاید چندان تعجب‌آور نباشد که برخی دولت‌ها اکنون جزو صادرکنندگان عمده مواد غذایی باشند، در حالی که هم‌زمان بخش‌های بزرگی از جمعیتشان گرسنه باشند.<sup>۹۳</sup>

چالش اصلی امروز در برابر حق بر غذا، ناتوانی مردمان فقیر و در درجه دوم اهمیت قرار داده شده<sup>۹۴</sup> در زمینه دستیابی به غذاست. اگر این دسته از مردم در چرخه تولید و تجارت مواد غذایی و کشاورزی وارد نشوند، رونق و گسترش تجارت مواد غذایی فایده‌ای ندارد. تا زمانی که مردمان تنگ‌دست، کشاورزان خرده‌پا، مردمان بومی و حاشیه‌نشین‌های شهر از درآمد بسیار پایینی برخوردار باشند، تولید بیشتر غذا کمکی به وضعیت آنها نمی‌کند. اکثر مردمان گرسنه در جهان در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند و اغلب آنها در مناطق روستایی

91. Pooja Ahluwalia, "The Implementation of the Right to Food at the National Level: A Critical Examination of the Indian Campaign on the Right to Food as an Effective Operationalization of Article 11 of ICESCR." *NYU School of Law, New York, Center For Human Rights and Global Justice Working Paper Economic, Social And Cultural Rights Series 8* (2004): 8.

92. De Schutter, "International Trade in Agriculture and the Right to Food," op.cit., 14.

93. به عنوان نمونه در هندوستان، نهاد مردمی اتحاد برای کارگران شهری با ارائه دادخواستی به دیوان عالی هند، ادعا نمود که مرگ‌های ناشی از حطی و گرسنگی در مناطق روستایی هند در حالی رخ می‌دهد که انبارهای

Ahluwalia, op.cit., 16.

غله آن کشور مملو از مواد غذایی است. به نقل از:

94. The Marginalized.

بوده و مستقیم و غیرمستقیم برای ادامه معاش خود به کشاورزی وابسته هستند. آنها گرسنه‌اند به خاطر اینکه فقیرند. در حقیقت، نبود امنیت غذایی و فقر به شدت به یکدیگر وابسته هستند.<sup>۹۵</sup> فقر علت اصلی نبود امنیت غذایی است و گرسنگی نیز علت مهم فقر است. نبود امنیت غذایی و سوءتغذیه نیز به نوبه خود توانایی افراد برای توسعه مهارت‌ها را تضعیف نموده و بهره‌وری آنها را کاهش می‌دهد.<sup>۹۶</sup>

با توجه به مطالب بیان شده می‌توان نتیجه گرفت که بخش مهمی از مشکل جهانی غذا به نحوه تجارت بین‌المللی مواد غذایی برمی‌گردد. در حقیقت، تأمین حق بر غذا، به گونه‌ای نیازمند این است که مواد غذایی از محل‌هایی که ازدیاد دارند به مناطقی که از کمبود آن رنج می‌برند، ارسال شود. در این زمینه نقش سازمان جهانی تجارت از اهمیت فراوانی برخوردار است. با اصلاح سیاست‌گذاری‌های این سازمان در زمینه تجارت مواد غذایی و محصولات کشاورزی می‌توان برای رفع مشکلات کشورهای واردکننده مواد غذایی و کشورهای صادرکننده چاره‌ای اندیشید تا توزیع عادلانه ذخایر غذایی جهانی بر اساس نیازهای مردم تضمین شود.

دستیابی به تجارت بین‌المللی غذا بر پایه حق بر غذا و رابطه میان حق بر غذا و تجارت محصولات کشاورزی، سه ویژگی منحصربه‌فرد را به همراه دارد که عبارتند از: اول آنکه نگرش کلی را از تجارت به عنوان ابزاری برای دستیابی به سود و ارزش برای شرکت‌ها و دولت‌ها به سمت تأثیرات تجارت بر آسیب‌پذیرترین افراد و امنیت غذایی مردمان جهان به ویژه کشاورزان خرده‌پا تغییر می‌دهد.<sup>۹۷</sup> باید توجه داشت که صرف افزایش تولید در هر دولتی برای مقابله با گرسنگی کافی نیست، چنانچه در آن دولت، بخشی از مردم قدرت خرید غذایی که در بازار موجود است را نداشته باشند افزایش تولید محصولات تفاوتی در کاهش آلام آنان نخواهد داشت.<sup>۹۸</sup> توسعه و گسترش حجم تجارت کالاها و مواد غذایی اگر منجر به کاهش فقر و نابرابری نشود، جوابی برای بحران گرسنگی نیست. بلکه تنها منجر به کم‌اهمیت‌تر شدن و کمتر دیده شدن کسانی می‌شود که نه تنها از این تجارت سودی نمی‌برند که در عوض ممکن است از آزادسازی تجاری آسیب بیشتری ببینند.

95. Rosegrant, op.cit., 10.

96. Fao, *The State of Food Insecurity in the World 2011*, Food and Agriculture Organization of the United Nations (Rome, Italy, 2012), 26.

97. Gray, op.cit., 23.

98. Kent, op.cit., 12.

دوم آنکه پذیرش چارچوب حقوق بشری برای تجارت بین‌المللی، اهمیت مشارکت داشتن و مسئولیت‌پذیری در زمینه مذاکرات و اجرای موافقت‌نامه‌های بین‌المللی تجاری را برای دولت‌ها دوچندان می‌کند.

سوم آنکه، چارچوب ایجادشده بر پایه حق بر غذای کافی، نه تنها به اطمینان از دریافت مواد مغذی کافی برای هر فرد توجه می‌کند، بلکه مقبولیت و سهولت دستیابی به غذای کافی را هم در نظر می‌گیرد. به این معنا که غذایی که هم از لحاظ تأمین مواد مغذی مورد نیاز برای پیشرفت و ترقی ذهنی و جسمی فرد نیاز است و هم از لحاظ ملزومات فرهنگی او قابل قبول باشد. این موارد که شامل اثرات توزیعی، مشارکت و بسندگی و کفایت مواد غذایی در دسترس می‌شود، در مباحث پیرامون تأثیر تجارت بر امنیت غذایی، عموماً مورد غفلت قرار می‌گیرند.<sup>۹۹</sup>

باید توجه داشت که آنچه در فوق ارائه شده در چارچوب الزامات حقوق بشری دولت‌ها و تعهدات آنها به احترام، حمایت و برآوردن حق بر غذا چه نسبت به شهروندان خود و چه در سطح بین‌المللی بیان گردیده، اما نباید فراموش نمود که سازمان جهانی تجارت، به عنوان یک سازمان بین‌المللی از شخصیت حقوقی بین‌المللی برخوردار بوده و در چارچوب حقوق بین‌الملل، امری مسلم است که سازمان‌های بین‌المللی باید قواعد حقوق بین‌الملل را رعایت کنند و از نقض آنها پرهیزند.<sup>۱۰۰</sup> روشن است که از جمله این قواعد حقوقی، قواعد حقوق بین‌الملل بشری است. سازمان جهانی تجارت نیز به عنوان یک سازمان بین‌المللی باید به قواعد حقوقی بین‌المللی به طور عام و قواعد حقوق بشری به طور خاص احترام بگذارد.

از سوی دیگر، می‌توان تعهد سازمان جهانی تجارت به رعایت حقوق بشر را ناشی از این امر دانست که دولت‌های عضو سازمان، بدون در نظر گرفتن عضویت آنها در سازمان، متعهد به رعایت قواعد حقوق بشر بوده و این تعهد از طریق عضویت آنها به سازمان جهانی تجارت بار می‌شود؛ بنابراین سازمان تجارت جهانی نیز باید حرکت دولت‌ها در راستای تحقق حق بر غذای کافی را تسهیل کنند، نه اینکه از آن ممانعت به عمل آورند. در نتیجه، سازمان جهانی تجارت با اصلاح سیاست‌گذاری‌های خود در زمینه تجارت مواد غذایی و محصولات

99. De Schutter, "International Trade in Agriculture and the Right to Food," op.cit., 17.  
 ۱۰۰. سید قاسم زمانی، حقوق سازمان‌های بین‌المللی (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۷)، ۱۳۳.

کشاورزی می‌تواند در زمینه یافتن راهکاری برای رفع مشکلات جهانی غذا همکاری نماید تا توزیع عادلانه ذخایر غذایی جهانی بر اساس نیازهای مردم تضمین شود.<sup>۱۰۱</sup>

سؤال اینجاست که آیا پروژه‌ای که در قالب سازمان جهانی تجارت و به صورت اتخاذ موانع تعرفه‌ای و یا غیرتعرفه‌ای شکل گرفته است این موارد را پوشش می‌دهد؟ یا دستیابی به آنها را سخت‌تر می‌کند؟ و اگر در آینده این معیارها بتوانند وارد کانال تجارت بین‌المللی شوند در مسیری خواهند بود که تحقق حق بر غذای کافی را تسهیل کنند یا خیر؟ در مقایسه با رژیم موجود، آنچه که در طول مذاکرات دور دوحه مطرح شده، پیشرفت قابل ملاحظه‌ای را نشان نمی‌دهد.

### نتیجه

امروزه جهان در میانه یک بحران بزرگ غذایی قرار دارد و اتخاذ اقدامات فوری در قبال آن امری ضروری است، با وجود این برنامه کاری سازمان جهانی تجارت به گونه‌ای تدوین نشده است که در راستای حل این بحران قرار بگیرد. در حقیقت قواعد تجارت بین‌الملل چه در زمانه ارزانی مواد غذایی و چه اکنون که قیمت‌ها به شدت افزایش یافته، قابلیت لازم را برای تأمین مواد غذایی گرسنگان جهان نداشته است. در همین راستا لازم است که حق بر غذا به عنوان یکی از موضوعات اساسی در دستور کار مذاکرات آتی سازمان جهانی تجارت قرار بگیرد.

به هر روی، از جمله راهکارهای موقتی برای بهبود وضعیت حق بر غذا در کشورهای در حال توسعه به ویژه در مناطق روستایی، محدودیت موقتی واردات محصولات کشاورزی مشابه با تولید داخلی، تعهد دولت به خرید محصولات کشاورزی تولیدی کشاورزان خرده‌پا، ایجاد بازارهای محلی، طراحی بیمه‌های کشاورزی و پرداخت یارانه‌های هدفمند کشاورزی می‌باشند. با این حال قواعد سازمان جهانی تجارت، در حد بسیار زیادی امکان اجرای این موارد را در کشورهای در حال توسعه از دولت‌ها سلب نموده‌اند. حتی اگر برخی از این اقدامات غیرمجاز هم نباشند، اما ابهامات و پیچیدگی‌های قواعد سازمان از یک طرف و هراس از امکان اقدامات متقابل از قبیل اعمال تعرفه‌های گمرکی بر محصولات کشورهای در حال توسعه و یا افزایش دامپینگ‌ها توسط کشورهای شمال از طرف دیگر، موجب می‌شود که کشورهای جنوب در اجرای آنها تردید نمایند.

به علاوه، مشکلات سازمان جهانی تجارت منحصر به اجرا نمی‌گردد، بلکه این سازمان در اصول خود نیز با مشکل مواجه است. سازمان همچنان به دنبال دستیابی به هدف منسوخ‌شده خود مبنی بر افزایش تجارت بین‌المللی به خاطر خود تجارت است تا اینکه تجارت را در راستای ارتقای معیشت و امنیت انسانی توسعه دهد. به همین دلیل، سیاست‌گذاری در راستای امنیت غذایی انحرافی آشکار از هدف اصلی سازمان جهانی تجارت محسوب می‌گردد.

این امری حیاتی است که مقررات سازمان جهانی تجارت، بر محوریت قواعد حقوق بشری بازنگاری گردد و در این میان حق بشری دسترسی به غذای کافی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گردد. منافی که رویه تجارت آزاد بین‌المللی برای جامعه بین‌المللی نظیر توسعه اقتصادی داشته، مانع از آن نمی‌شود که این حقیقت فراموش گردد که این رویه ممکن است به در حاشیه قرار گرفتن بسیاری دیگر از حقوق مسلم بشری از جمله حق بر غذا و امنیت غذایی منجر شود.

بنابراین و علی‌رغم آنکه بیان می‌شود که نظام تجارت بین‌المللی که بر اساس سازمان جهانی تجارت شکل یافته، نظام حقوقی خودبسنده‌ای است، اما از آنجا که در چارچوب حقوق بین‌الملل، دولت‌ها باید نسبت به احترام و التزام به تعهدات حقوق بشری خود و در این زمینه تعهد به تحقق حق بر غذای کافی متعهد باشند و مشارکت بین‌المللی در چارچوب سازمان جهانی تجارت نیز نمی‌تواند از این امر مستثنا باشد. در نتیجه دولت‌ها بایستی در زمان الحاق به این سازمان و پذیرش موافقت‌نامه‌های تجارت بین‌الملل به تعهدات بنیادین خود بر اساس مفاد منشور ملل متحد، میثاق‌های دوگانه بین‌المللی حقوق بشر و معاهدات حقوق بشری دیگر از جمله کنوانسیون حقوق کودک وفادار باقی بمانند.

از طرف دیگر، تعهدات حقوق بشری دولت‌ها در زمینه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تعارضات شکلی نیز با تعهدات دولت‌ها بر اساس مقررات سازمان جهانی تجارت دارد. اول آنکه تعهدات حقوق بشری دولت‌ها در قبال شهروندان و افراد است در حالی که تعهدات تجاری آنها در برابر دولت‌های دیگر قرار گرفته است؛ دوم آنکه اجرای تعهدات حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر اساس ماده دوم میثاق، فرایندی تدریجی است که بر اساس توانایی‌ها و امکانات دولت‌ها امر تحقق رخ می‌دهد، اما تعهدات دولت‌ها در سازمان جهانی تجارت یا به صورت حال بوده، مانند آرای شورای حل اختلاف و یا به صورت زمان‌بندی مشخص به دولت‌ها بار می‌گردد، مانند کاهش یارانه‌های کشاورزی.



در حقیقت برخلاف مباحث حقوق بشری در چارچوب حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که اصل بر تحقق تدریجی با توجه به امکانات و شرایط دولت‌ها می‌باشد، در تجارت بین‌الملل چندان توجهی به امکانات و توانمندی دولت‌ها نمی‌شود؛ اگرچه دولت‌های در حال توسعه و با درجه‌ت توسعه پایین مشمول برخی استثنائات شده‌اند، اما اولاً این مستثنیات بسیار محدود و ناچیز بوده و ثانیاً به صورت کلی برای تمامی دولت‌های عضو این دسته مقرر شده و ویژگی‌ها و محدودیت‌های هر دولت به طور مجزا پرداخته نشده است.

به طور کلی و با توجه به مباحث مطروحه در مقاله، به نظر می‌رسد در دور جدید مذاکرات سازمان جهانی تجارت در سال ۲۰۱۳ میلادی، باید به مباحث و سیاست‌هایی که با هدف تأمین حق بر غذا اتخاذ می‌شود، توجه شده و اقداماتی در راستای کاهش نوسانات قیمت مواد غذایی در سطح جهانی و اطمینان از دسترسی به غذای کافی در سطوح محلی به ویژه در کشورهای در حال توسعه، صورت گیرد. اگر نتوان سیاست‌های تجاری بین‌المللی را به طور کامل منطبق با حقوق بشری به ویژه حق بر غذا نمود، دست‌کم می‌توان تلاش‌هایی را برای ایجاد نوعی توازن میان این دو نظام سامان داد. به عنوان نمونه می‌توان به سمت نگارش و توسعه یک پروتکل بر موافقت‌نامه کشاورزی و یا تدوین یک موافقت‌نامه ویژه با هدف نظارت بر اثرات تجارت جهانی محصولات کشاورزی بر قیمت مواد غذایی و یا ایجاد قواعد مشخص برای معافیت کلی موارد مرتبط با امنیت غذایی از مقررات سازمان تجارت جهانی، حرکت نمود.

## فهرست منابع

## الف) منابع فارسی

- بیگزاده، ابراهیم. حقوق سازمان‌های بین‌المللی. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۹.
- زمانی، سید قاسم. حقوق سازمان‌های بین‌المللی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۷.
- شبرنگ، محمد (گردآورنده). منشور سازمان ملل متحد. تهران: انتشارات دانشور، ۱۳۸۲.

## ب) منابع انگلیسی

- “General Comment No. 12, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, The Right to Adequate Food, May 1999, 1-9. <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/>.
- “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR).” Accessed 10/5/2018, 1-31. <http://www2.ohchr.org/English/law/cescr.htm>.
- “The Convention on the Rights of the Child.” <http://www2.ohchr.org/English/law/crc.htm>.
- A. Carlos, Primo Braga. Agriculture and the Doha Development Agenda, Working Group on Trade of the Parliamentary Network on the World Bank (PNoWB), Researchgate,; [https://www.researchgate.net/publication/237296266\\_Agriculture\\_and\\_the\\_Doha\\_Development\\_Agenda](https://www.researchgate.net/publication/237296266_Agriculture_and_the_Doha_Development_Agenda), 2005, 7.
- Action Aid. *Fighting Poverty Together. The WTO Agreement on Agriculture*. New York, USA: Action Aid Publication, 2003.
- Ahluwalia, Pooja. “The Implementation of the Right to Food at the National Level: A Critical Examination of the Indian Campaign on the Right to Food as an Effective Operationalization of Article 11 of ICESCR.” *NYU School of Law, New York, Center For Human Rights and Global Justice Working Paper Economic, Social And Cultural Rights Series* 8 (2004): 1-51.
- Aksoy, M. Ataman, and John C. Beghin. *Global Agricultural Trade and Developing Countries*. Washington, D.C., USA: The World Bank, 2005.
- Alam Khan, Aftab, Stuart Clarke. “Agriculture Negotiations in The WTO, Six Ways to Make a New Agreement on Agriculture Work for Development.” Working Draft, August 2003, 1-20. [www.actionaid.org.uk/content\\_document.asp?doc\\_id=82](http://www.actionaid.org.uk/content_document.asp?doc_id=82).
- Anderson, Kym, and Will Martin. *Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda*. Washington DC, USA: International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, 2006.
- Beierle, Thomas. “Trade Liberalisation - Uruguay, Doha and Beyond.” *Journal of World Trade* 36(6) (2005): 1088-1107.
- Binswager, H., and E Lutz. “Agricultural Trade Barriers, Trade Negotiations, and the Interests of Developing Countries.” *The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)*, Bangkok, February 12, 2000.
- Bouët, Antoine, and David Laborde. *The Potential Cost of a Failed Doha Round*. Washington, DC, USA: International Food Policy Research Institute, December 2008.
- Burfisher, Mary E. “Agricultural Policy Reform in the WTO, the Road ahead. Market and Trade Economics Division.” Agricultural Economic Report No. 802, Washington, DC, USA: Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture, 2001. [usinfo.org/enus/economy/trade/docs/aer802.pdf](http://usinfo.org/enus/economy/trade/docs/aer802.pdf).

Das, Dilip. "The Doha Round of Multilateral Trade Negotiations and Trade in Agriculture." *Journal of World Trade* 40(2) (2006): 243-264.

De Schutter, Olivier. "International Trade in Agriculture and the Right to Food." A Report Presented to the Human Rights Council Session of March 2009 (A/HRC/10/005/Add.2), GENEVA: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009.

De Schutter, Olivier. "International Trade in Agriculture and the Right to Food." A Report Presented to the Human Rights Council Session of March 2009 (A/HRC/10/005/Add.2), GENEVA: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009.

De Schutter, Olivier. "The World Trade Organization and the Post-Global Food Crisis Agenda." UN Special Rapporteur on the Right to Food Office, Briefing Note 04, N.Y., USA: UN, 2011.

Diakosawas, Dimitris. "The Uruguay Round Agreement on Agriculture on Practice: How Open are OECD Markets?." *Directorate for Food, Agriculture and Fisheries, Paris, France* (2001): 1-12. Available at: [www.oecg.org/dataoecd/54/61/2540714.pdf](http://www.oecg.org/dataoecd/54/61/2540714.pdf).

Dommen, Caroline. "The WTO International Trade and Human Rights." *Published in Michael Windfuhr (ed.) Mainstreaming Human Rights in Multilateral Institutions, Geneva, Switzerland* (2004), 1-16.

Einarsson, P. "Agricultural Trade Policy as if Food Security and Ecological Sustainability Really Mattered. ForumSyd, SSNC and the Programme for Global Studies." *Globala Studier, Sweden* 5 (2000), 1-12, [http://web.forumsyd.se/Arkiv/Globala/FS\\_Globalastudier\\_upload/Agtrade.pdf](http://web.forumsyd.se/Arkiv/Globala/FS_Globalastudier_upload/Agtrade.pdf).

FAO. "Import Surges: What is Their Frequency and Which are the Countries and Commodities Most Affected?." *FAO Briefs on Import Surges Issues, No. 2., Rome, Italy: FAO, 2006.*

FAO. "The Rome Declaration on World Food Security." [www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm](http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm).

Fao. *The State of Food Insecurity in the World 2011, Food and Agriculture Organization of the United Nations.* Rome, Italy, 2012.

Fergusson, Ian F. *World Trade Organization Negotiations: The Doha Development Agenda, Congressional Research Service (CRS).* Washington DC, USA: US Congress Publication, 2011.

Glipo, Arze. "What is the WTO Agreement on Agriculture?." *Advocacy Paper Prepared for the 2003 WTO Ministerial Meeting, September, 2003.* [www.glow-boell.de/media/de/txt...5/SuS\\_Arze\\_RuralWomen.pdf](http://www.glow-boell.de/media/de/txt...5/SuS_Arze_RuralWomen.pdf)

Gonzalez, Carmen. "Institutionalizing Inequality: The WTO, Agriculture and Developing Countries." *COLUM. J. ENVTL. L.* 27(2) (2002): 451-463.

Gray, Kevin R. *Right to Food Principles vis à vis Rules Governing International Trade.* London, UK: British Institute of International and Comparative Law, 2003.

Hawkes, Shona, Jagjit Kaur Plahe. "The WTO's Agreement on Agriculture and the Right to Food in Developing Countries." *International Political Science Review, Monash University, Department of Management, Faculty of Business and Economics* 34(1) (2010): 21-38.

Josling, Tim. *Global Food Stamps: An Idea Worth Considering?.* Geneva, Switzerland: Published by International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), 2011.

Kent, George. *The Human Right to Adequate Food.* Honolulu, Hawaii: Department of Political Science University of Hawai'i, 2009.

Khor, Martin. "The WTO Agriculture Agreement: Features, Effects, Negotiations, and What is at Stake." *Third World Network.* 2003, 1-24, [www.twinside.org.sg/title2/latestwto/AOFAFO.doc](http://www.twinside.org.sg/title2/latestwto/AOFAFO.doc).

Kwa, Aileen. "US and EU PUT in Place the Legal Framework for More Dumping: Detailed Comments on the General Council Chair's Draft Framework for July. Focus on the Global South." 2004, 1-23,

<http://www.focusweb.org/trade/html/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=247>.

Modwel, Suman. "The WTO and Agriculture." *The Journal of World Investment & Trade* 52 (2004): 1-31.

Murphy, Sophia. *World Trade Organization Agreement on Agriculture Basics*. Cancun Series Paper no. 2. Minneapolis, USA: Institute for Agriculture and Trade Policy, 2003.

Murphy, Sophia. *WTO Agreement on Agriculture: A Decade of Dumping - United States Dumping on Agriculture Markets*. Minnesota, USA: Institute for Agriculture and Trade Policy, Publication No. 1, 2005.

OXFAM America. "Impacts of Reductions in US Cotton Subsidies on West African Cotton Producers." Research Report, Boston: OXFAM America, 2007.

Plahe, Jagjit. "Sacrificing The Right to Food on the Alter of Free Trade." In *Form the Slave Trade to Free Trade Undermines Democracy and Justice in Africa*, edited by Patrick Burnett and Firoze Manje, 156. Oxford, UK: Fahamu Books, 2007.

Rosset, Peter M. "Agricultural Subsidies and Trade Issues, Center for the Study of the Americas and Center for the Study of Change in the Mexican Countryside." *the Carnegie Council on Ethics and International Affairs, USA* (2005): 1-55.

*The Marrakesh Decision. Fighting Poverty Together*. Washington DC, USA: ActionAid, 2010.

The World Bank. "Agriculture for Development." World Development Report, New York, USA, 2007.

*United Nations Environment Programme (International Institute for Sustainable Development), Environment and Trade*, 2<sup>nd</sup> Ed. A Handbook. Manitoba, Canada: Published by the International Institute for Sustainable Development, 2005.

WTO, International Trade Center (ITC) & UNCTAD, World Tariff Profiles 2009.

WTO. "WTO Agreement on Agriculture (AOA)." 1-29. [www.wto.org/english/docs\\_e/legal\\_e/14-ag.pdf](http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag.pdf).

Zagel, Gudrun Monika. "WTO & Human Rights: Examining Linkages and Suggesting Convergence." *International Development Law Organization (IDLO), IDLO Voices of Development Jurists* 2(2) (2005): 7.

## **Relation between the Right to Food and Agricultural World Trade Policy: Cooperation or Confrontation?**

***Dr. Farhad Talaie***

Associate Professor of International Law,  
Faculty of Law and Political Science Shiraz University, Shiraz, Iran  
Email: dr\_farhad\_talaie@yahoo.com

**&**

***Ali Razmkhah***

M.A. International Law, Legal Advisor, Centre for Sustainable Development (CENESTA), Iran  
Email: Alirazmkhah@ymail.com

The Right to Food is one of the most fundamental rights among human rights which its realization has the basic role in achieving of the other human rights. Therefore, the Right to Food is very especial in the context of the international human Rights. Agriculture and the global trade in agricultural products are one of the most important factors affecting food production. Today, much of this trade is done in the framework of the World Trade Organization (WTO) rules. In this context the main question is: to what extent these rules are compatible with the right to food and whether the World trade on agricultural products and the rules governing such trade may have positive or negative effects on the realization of the right to food. This Paper examines the relevant international law documents and analyses the rules and procedure of WTO, and then concludes that trade of the agricultural products in the existing framework of the WTO member states obligation to realize the right to food. Accordingly, this paper suggests that to ensure respect, protection and fulfillment the right to food, a fundamental revision of WTO rules on agricultural products is essential.

**Keywords:** The Right to Food, WTO, Agreements on Agriculture, Dumping, Domestic Supports, Subsidies.